

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ VS КАТЕГОРИЗАЦІЯ
(НА МАТЕРІАЛІ МЕТАЗНАКІВ ПРОБЛЕМИ "НІЩО")**

С. О. Швачко, д-р філол. наук, професор;

Н. С. Пищик, студентка, магістрант;

О. А. Шуменко, канд. філол. наук

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

У роботі ідентифікується омовлення категорії "НІЩО" та її адгерентні поняття. Фокусується увага на метазнаку "НІЩО" в англомовному дискурсі. Розглядаються аспекти та засоби вираження негації в англомовному дискурсі.

Ключові слова: категорія "НІЩО", концептуальна картина світу, лінгво-когнітивне осмислення, негація, омовлення.

Проблема "НІЩО" – простір для чималої кількості питань і труднощів. У пошуках відповіді на них у міждисциплінарному просторі, виникає необхідність зануритися у філософське, лінгво-когнітивне осмислення даної проблеми, проаналізувати її на емпіричному матеріалі мовного та мовленнєвого модусів. Це дає змогу осмислити таємничу сутність "НІЩО" на основі вже існуючих набутоків у дослідженні цього явища. Матеріалом дослідження слугують аутентичні лексикографічні джерела, досвід зарубіжних та вітчизняних вчених з релевантної проблеми та емпіричний матеріал, вибраний із англомовної художньої літератури.

Актуальність теми названої у заголовку полягає у валоративності самої проблеми, її полівекторності, полімодусності та значущості для вирішення філософської тріади: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ, ПІЗНАТИ ЧИ НЕ ПІЗНАТИ, СТАТУС ЛЮДИНИ У ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ. Вагомість та малодослідженість теми визначають актуальність роботи.

Мета статті – осмислення лінгво-когнітивного буття проблеми "НІЩО", її статусу у концептуальних та мовних картинах світу, виявлення її етномаркованих когнітивних та лінгвальних властивостей. **Об'єктом** дослідження є категорія "НІЩО", **предметом** – засоби її мовної екстеріоризації.

В плеяді сучасних **дослідників** Н. Н. Болдирев розглядав категорію "НІЩО" серед інших категорій, В. А. Дмитрієва займалася співвідношенням категорії "НІЩО" та нігілізму, Н. М. Солодухо – осмисленням онтологічного статусу небуття. Проблема "НІЩО" має великий простір для подальших наукових пошуків.

Методологія дослідження базується на системно-функціональному підході до мовних явищ, застосуванні концептуального та логіко-семантичного аналізів. У роботі використано комплексну методику вивчення мовної категорії негації, в основу якої покладено індуктивно-дедуктивний метод.

Основою для роз'яснення феномена негації у даній роботі виступає філософська категорія небуття "НІЩО". Проблема єдності буття і "НІЩО" корелює з існуванням "ніщо". Гегель вважає, що "НІЩО", взяте у своїй безпосередності, виявляється сущим, бо за своєю природою воно те ж саме, що і буття. Ми мислимо "НІЩО", уявляємо його собі, говоримо про нього, отожд, воно є [1, с. 162]. Проблеми єдності буття і "НІЩО" є адгерентними величинами. Філософські проблеми осмислення "НІЩО" представлені широкою амплітудою роздумів на тему одвічних питань. У пошуках відповідей спрацьовує тріада осмислення БУТИ ЧИ НЕ БУТИ/ ПІЗНАТИ ЧИ НЕ ПІЗНАТИ/ МІСЦЕ ЛЮДИНИ У ПІЗНАННІ СУЩОГО [2, с. 128]. Першочерговими виступає статус людини у пізнавальному процесі.

Виокремлюють дві основні перспективи в обговоренні проблематики: ніщо є тільки абстрактним поняттям, як таке, що існує тільки в нашому розумі, у свідомості,

воно дійсно існує (але як саме, це залишається питанням) [3, с. 133]. З лінгвістичної точки зору "НІЩО" існує та вербалізується у мовленнєвому модусі, виражаючи семантичне заперечення.

Негація – одна з фундаментальних категорій, яка присутня в усіх мовах. Заперечення є одним з найдавніших явищ, причому вербалізується найрізноманітнішими засобами [4, с. 109]. Вивчення негації пов'язане з проблемою синкретизму мови, буття та небуття: препарує глибоке розуміння лінгво-когнітивних процесів у семіотичній системі мови. Категорія – загальне філософське поняття, яке відображає універсальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку всіх матеріальних, природних і духовних явищ. Проблема категорії тісним чином пов'язана з проблемою концепту. Категорії утворюються навколо концептів, входять в них і є їх "будівельним матеріалом". Концепти в свою чергу утворюються у процесі пізнавальної діяльності людини, під яким мається на увазі осмислення навколишньої дійсності [5, с. 38]. Категорії та концепти розмежовуються, хоча і є взаємопов'язаними і зв'язок між ними обумовлюється тим, що вони є формантами осмислення індивідів, їх світосприйняття.

Концептуальна система – це система знань про світ, представлена в мові. Таке представлення виражається у вигляді категорій – прихованих (понятійних) і граматичних (закріплених в формах постійного вираження відповідної категоріальної ознаки) [6, с. 53]. Відмінності трактування категорії "НІЩО" носіями різних культур регулюються надбанням попередніх поколінь. Омовлення відбувається при урахуванні концептуальної картини світу (концепт-слово). Слово – це мікрокосм свідомості.

Зв'язка "концепт-слово" віддзеркалює найважливіше положення, на яке необхідно звернути особливу увагу. Концептуалізація світу проходить через мову і уявлення про світ, що існує у свідомості, і простежується через призму образних ознак. [6, с. 52]. Образні ознаки, що характеризують поняття "НІЩО" у свідомості англосовного та україномовного реципієнта відрізняються у своїх конотаціях.

Когнітивна лінгвістика віддзеркалює не світ, а знання про нього, що відображається у мові етносу або ідеостилі, будь то звичайні знання, наукові, релігійні чи естетичні [6, с. 52].

При розгляді будь-якої категорії, увага фокусується на її омовленні. "НІЩО" осмислюється в діаді мовної та концептуальної картин світу, при цьому вербальне експліцитне інтегрується з концептуальним імпліцитним.

Семантичні девіації номінації понять, їх діахронічні відмінності, темпоральні варіації – препарують багатозначність у мові, сприяють утворенню нових лексичних одиниць. Метазнаки категорії негації (як і інші слова) з'являються, модифікуються, спустошуються, змінюють свої параметри, зберігають діахронічну пам'ять в наївних та наукових картинах та слугують ключем осмислення концептуалізації та категоризації [7, с. 348]. Лексема "НІЩО" має декілька значень:

1) not anything; no single:

*He understood little or **nothing** of it at first but he became slowly aware that his father had enemies and that some fight was going to take place (12, с. 78).*

2) something of no importance or concern:

*And after that **nothing** had made any sense (12, с. 91).*

3) no amount; nought [13].

*And if you got **nothing**, would you rob? (12, с. 308).*

У парадигмі термінів метазнаків "НІЩО" виділяємо: англ. *negation, absence, denial*, укр. *негація, відсутність, заперечення*, які займають свою "нішу" в наукових картинах світу [8, с. 349]. *Negation – the contradiction or denial of something* (нечастотне вживання у літературному дискурсі);

absence – the state of being away from a place or person:

*It was partly the **absence** of an appointed rite which had always constrained him to inaction whether he had allowed silence to cover his anger or pride or had suffered only an embrace he longed to give* [12, с. 196].

denial — the refusal of something requested or desired [13].

*I hear you are writing some essays about esthetics. Stephen made a vague gesture of **denial*** [12, с. 262].

Семантична спорідненість термінів обумовлюється дефініцією одного через інший або розділом на субгрупи, що співвідносяться з відсутністю референтів або дій. У науковій картині світу в змаганні за статус домінуючого терміна лідерство займає *negation*. Різноманітність метазнаків на позначення негачії, спостерігається у лексемах, що належать до різних частин мови та виконують різні синтаксичні функції, асимілюючи в мовах-реципієнтах: англ. *negative* (прикметник), *negation* (іменник), *negate* (дієслово), *nobody*, *nothing* (займенник); укр. *негачія*, *небіжчик*, *небога* (іменники), *ніхто*, *ніщо*, *ніде* (займенники) [8, с. 349].

В граматиці синтетичних російської та української мов – метазнаку "заперечний" надається перевага: *заперечне висловлювання, слово, префікс, форма дієслова, речення, дія, сфера* і т. д. [8, с. 354]. Заперечення виражається експліцитно та імпліцитно, на морфологічному, граматичному та лексичному рівнях. Його семантично протилежним поняттям виступає ствердження. Заперечення та ствердження відбивають дві сторони єдиного процесу мислення. Заперечення є повноправною і самостійною категорією по відношенню до твердження, і складає з нею діалектично протилежну мовну єдність [9, с. 84]. Номінації індефінітних феноменів (англ. *somewhere*, *something*, *somebody*, *somewhat*) містять у собі наявність чогось (неконкретного, розмитого, неповного) [10, с. 37]. Таким чином, тут об'єктивається матеріалізація ідеї "із ніщо виникає щось".

Семантичне негативне значення з наявними маркерами негачії у контексті може виражати кардинально протилежне позитивне значення. Варіювання емоційної оцінки денотатів обумовлює семантичну девіацію, синкретизм позитивних та негативних чинників. В англійській мові деякі негативні кліше виражають неочікуване значення. Наприклад: *Whether or no "in either case"; no problem "OK"; no end of joy "much joy"*.

Феномен синкретизму (реалізації двох та більше значень) спрацьовує в номінативних і комунікативних одиницях, що реалізують прагматичні інтенції, побажання, поради, настанови, заборони:

*Do, gentleman! **Don't forget** your own girl, sir!* [12, с. 217].

***Don't argue** with him, Dixon, Cranly said brutally* [12, с. 295].

Приклад синкретичного поєднання експліцитного суфіксального маркеру негачії (мало) у лексемі, яка при омовленні виражає позитивну конотацію (багато) знаходимо у наступному реченні:

*Imagine such an enormous mass of **countless** particles of sand multiplied as often as there are leaves in the forest, drops of water in the mighty ocean, feathers on birds, scales on fish, hairs on animals, atoms in the vast expanse of the air* [12, с. 162].

У контексті "*Countless*" семантизує "*багато*", що аргументується взаємозамінністю словосполучень "*countless particles*" та "*many particles*" у даному лексичному оточенні. Афікс *-less* – експліцитний маркер негачії. В українській мові лексема "*незлічуваний*", за аналогією, має у морфемному складі маркер негачії, проте не суфіксальний, а префіксальний. У семантичному аспекті, "*countless particles*" та "*many particles*" – взаємозамінні, та у стилістичному не є еквівалентними, так як "*countless particles*" має конотацію приналежності до високопарного поетичного шару лексики і виражає відповідну інтенцію автора, а "*many particles*" – належить до нейтрального шару лексики.

Подібні явища синкретизму детермінують заперечення як комунікативно обумовлений, модусний концепт, орієнтований на мовця і на його мову. [11, с. 14].

Категорія "НІЩО" відображає природу людської свідомості, інтерпретуючу функцію, як форму виявлення індивідуального та колективного досвіду, знань, оцінок.

Висновок. Лінгво-когнітивне осмислення категорії "НІЩО" безпосередньо пов'язане з концептуальною та мовною картинами світу людини, яка її омовлює, її національною приналежністю та емпіричним досвідом. Категорії утворюються навколо концептів, входять в них. Концепти утворюються у процесі пізнавальної діяльності людини. Проблема буття – важлива з філософської точки зору, а оскільки вона адгерентна за своїм значенням до небуття, то, відповідно, є не менш релевантною.

Метазнаки категорії негачії (як і інші слова) з'являються, модифікуються, спустошуються, змінюють свої параметри, зберігають діахронічну пам'ять в найвищих та наукових картинах, слугують ключем осмислення концептуалізації та категоризації. У парадигмі термінів метазнаків "НІЩО" домінують є: англ. *negation, absence, denial*, укр. *негачія, відсутність, заперечення*, які займають свою "нішу" в наукових картинах світу. У граматиці синтетичних російської та української мов запереченню надається перевага.

Негативні маркери негачії у контексті можуть виражати синкретизм позитивних та негативних чинників. Варіювання емоційної оцінки денотатів обумовлює подальше вивчення та об'єктивізацію цього явища. "НІЩО" – комунікативно обумовлене, модусне поняття, орієнтоване на мовця і на систему мови.

CATEGORIZATION VS CONCEPTUALIZATION (BASED ON METASIGN "NOTHING")

S. Shvachko, N. Pyshchuk, O. Shumenko

Sumy State University,

2, Rimskogo-Korsakova St., Sumy, 40007, Ukraine

In the paper the process of "NOTHING", its verbalization and its adherentive notions are comprehended. The attention is focused on methasign "NOTHING" in the English discourse. The aspects of conveying Negation and ways of linguistic exteriorization of category are being analyzed.

Keywords: *Category "NOTHING", a conceptual picture of the world, linguo-cognitive comprehension, negation, verbalization.*

КАТЕГОРИЗАЦИЯ VS КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ МАТАЗНАКА "НИЧТО")

С. А. Швачко, Н. С. Пищик, О. А. Шуменко

Сумский государственный университет,

ул. Римского-Корсакова 2, г.Сумы, 40007, Украина

В работе идентифицируется оязыковление категории "НИЧТО", её адгерентные понятия. Фокусируется внимание на метазнаке "НИЧТО" в англоязычном дискурсе. Рассматриваются аспекты и средства выражения негачии в англоязычном дискурсе.

Ключевые слова: *категория "НИЧТО", концептуальная картина мира, лингво-когнитивное осмысление, негачия, оязыковление.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1977 (1817). – 471 с.
2. Солодухо Н. М. Понимание онтологического статуса небытия / Н. М. Солодухо // Известия КГАСУ. – 2006. – № 1(5). – С.126-128.
3. Дмитриева В. А. Соотношение категории НИЧТО и нигилизма / В. А. Дмитриева // Вестник ПАГС. – 2012. – № 4(33). – С.131-135.
4. Швачко С. О. Категорія негачії як фундаментальний лінгвістичний феномен / К. М. Медвідь, С. О. Швачко // Філологічні трактати. – 2014. – Том 6, № 1. – С. 109-113.

5. Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – 1992. – Вып. 13. – С. 37-40.
6. Пименова М. В. Языковая картина мира : [учебное пособие] / М. В. Пименова; изд. 2-е. – Кемерово : КемГУКИ, 2011. – 106 с.
7. Швачко С. А. Лингво-когнитивные аспекты проблемы НИЧТО vs НЕЧТО / С. А. Швачко / отв. соред. М. В. Пименова, В. И. Теркулов. – Киев : Издательский Дом Д. Бураго, 2014. – С. 349-364.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / главный редактор В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 354-355.
9. Орлова М. Н. Функции отрицания в речемыслительных и коммуникативных процессах / М. Н. Орлова // Синтаксис и интонация. – 1976. – Вып. 3. – С. 80-87.
10. Колесов В. В. Рациональное в Ratio / В. В. Колесов // Когнитивная лингвистика: новые парадигмы и новые решения: сборник статей / отв. ред. М. В. Пименова. – М. : ИЯ РАН, 2011. – 896 с. (Серия «Концептуальные исследования», Вып.15). – С. 37-41.
11. Болдырев Н. Н. Языковые категории как формат знания / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2006. – Вып. 2. – С. 5-22.
12. Joyce James. A Porttrate of the Artist as a Young Man. – London : Collins classics, – 2011. – 262p.
13. Oxford dictionaries [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oxforddictionaries.com>.

Надійшла до редакції 3 листопада 2014 р.